

Sonja Žakula

Etnografski institut SANU, Beograd
zakula.sonja@gmail.com

Narativizacija jednog događaja u Beogradskom zoološkom vrtu: semiotička analiza priče o keruši Gabi i jaguaru*

Apstrakt: U radu ću ponuditi semiotičku analizu narativa o keruši Gabi i jaguaru u obliku u kojem je dostupan na veb prezentaciji Beogradskog zoološkog vrta, budući da mislim da je opravdano ustvrditi da se iz ovog narativa mogu iščitati načini na koje se u kontekstu ove institucije artikulišu značenja koncepata poput 'divljine' i 'pitomosti', 'slobode' i 'zatočeništva' i na koncu, 'prirode' i 'kulture'. U radu ću se s jedne strane osloniti na pisanje autora i autorki koji pripadaju polju studija ljudsko-životinjskih odnosa, a s druge strane na metodološke postavke semiotičke analize koje je uveo Alžirdas Žilijen Gremas, a razvila Dragana Antonijević. Osnovni cilj rada je da semiotičkom analizom načina na koji je narativizovan jedan nesvakidašnji događaj u vrtu razotkrije osnovna značenja i kulturne preokupacije koje su u igri, i dopre do dubinske strukture mišljenja koja se krije ispod ove priče i oslikava i oblikuje ne samo diskurs Beogradskog zoološkog vrta, već i implicitno razumevanje uloge i funkcije zooloških vrtova u Srbiji do danas.

Ključne reči: semiotička analiza, studije ljudsko-životinjskih odnosa, narativ o Gabi i jaguaru, Beogradski zoološki vrt

Uvod

U junu 1987. godine, beogradsku javnost je uzdrmala priča o drami koja se u noći 22. juna odigrala u Beogradskom zoološkom vrtu.¹ Naime, radnik vrta Stanimir Stanić patrolirao je u večernjim satima vrtom u pratnji dva psa, jednog neimenovanog mužjaka nemačkog ovčara, i osmogodišnje ženke dugodlakog nemačkog ovčara po imenu Gabi, kada se dogodilo da je ženka jaguara koja je u tom trenutku bila u posedu vrta uspela da pobegne iz kaveza. Jedan od pasa – mužjak – otgrao se čuvaru i pobegao, dok je Gabi "hrabro" skočila

* Tekst je proizvod rada na projektu Etnografskog instituta SANU "Kulturno nasleđe i identitet" (br. 177026) koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

¹ Dostupno na: <http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=34&Itemid=>

na jaguara i obezbedila radniku vrta dovoljno vremena da obavesti policiju o dešavanjima. Rvući se sa jaguarom, keruša je zadobila teške povrede, ali je uz pomoć veterinara sa Veterinarskog fakulteta u Beogradu ozdravila, a osoblje vrta je odlučilo da joj za života u znak zahvalnosti podigne spomenik. Ženka jaguara je, na žalost, na kraju morala da bude ustreljena pošto napori policije i osoblja vrta da je vrate u kavez nisu urodili plodom, a budući da se radi o opasnoj divljoj životinji, te da je Beogradski zoološki vrt lociran u centru grada, predstavljala je ozbiljnu opasnost po građane.

Spomenik keruši Gabi danas predstavlja jednu od atrakcija "Vrta dobre nade", a narativizacija njene borbe sa jaguarom je u vreme samog događaja bila tema brojnih tekstova u štampi, a danas zauzima prominentno mesto na veb prezentaciji Beogradskog zoološkog vrta, u rubrici "heroji vrta". U ovom radu ću ponuditi semiotičku analizu priče o Gabi i jaguaru kako je predstavljena na sajtu vrta, budući da mislim da je opravdano ustvrditi da se iz toga kako je priča predstavljena, te samog narativa mogu iščitati načini na koje se, u kontekstu Beogradskog zoološkog vrta, artikulišu značenja koncepata poput 'divljine' i 'pitomosti', 'slobode' i 'zatočeništva' i na koncu, 'prirode' i 'kulture'. U radu ću se s jedne strane osloniti na pisanje autora i autorki koji pripadaju polju studija ljudsko-životinjskih odnosa, budući da je osnovni socijalni kontekst zooloških vrtova uvek upravo odnos između ljudi i životinja (Berger 2009, 36), a s druge strane na metodološke postavke semiotičke analize koje je uveo Alžirdas Žilijen Gremaš, a razvila Dragana Antonijević. Osnovni cilj rada je, ukratko, da semiotičkom analizom načina na koji je narativizovan jedan ne-svakidašnji događaj u vrtu, razotkrije osnovna značenja i kulturne preokupacije koje su u igri, i zapravo, dopre do dubinske strukture mišljenja koja se krije ispod ove priče i, između ostalog, oslikava i oblikuje ne samo diskurs Beogradskog zoološkog vrta, već i implicitno razumevanje uloge i funkcije zooloških vrtova u Srbiji s kraja osamdesetih, a i danas.

Studije ljudsko-životinjskih odnosa

Krajem 80-ih godina 20. veka u antropologiji i drugim društvenim naukama i humanističkim disciplinama pitanje životinja je počelo da dobija na značaju. Naime, proces scijentifikacije socijalnih pokreta koji je doveo do razvoja, na primer, ženskih studija i afroameričkih studija kao akademskih disciplina, u kombinaciji sa razvojem ekološkog pokreta i pokreta za prava životinja, postepeno je doveo i do pomaljanja novog interdisciplinarnog akademskog polja koje se alternativno naziva studije ljudsko-životinjskih odnosa, ljudsko-životinjske studije, (kritičke) studije životinja ili antrozoologija. Osnovna istraživačka pitanja koja objedinjuju različite pristupe u okviru studija ljudsko-životinjskih odnosa su: šta možemo naučiti o sebi iz odnosa sa drugim životi-

njama²? Šta nam mogu reći načini na koje tretiramo druge životinje i o njima mislimo o tome ko smo? (Shapiro 2008). Govoreći o načinima na koje su životinje figurirale u antropološkim istraživanjima, autorka Moli Mullin (Mullin 1999) ranije pristupe kolektivno naziva "prozori i ogledala". Osnovna karakteristika ovih pristupa jeste da su životinje bile tretirane isključivo kao pasivna dobra ("dobre za jelo") ili simboli ("dobre za mišljenje") koje ljudi koriste za svoje potrebe³. Novi pristup, koji neguje antropologija ljudsko-životinjskih odnosa, razlikuje se od ranijih po tome što životinje tretira kao delove ljudskih društava i aktivne učesnike u društvenoj stvarnosti. Za potrebe ovog rada, međutim, ograničiću se na ideju da nam načini na koje mislimo, i shodno tome, *govorimo* o životinjama, osobito životinjama sa kojima saradujemo, te značenja koja učitavamo u interakcije sa njima, i posebno, značenja koja učitavamo u njihove *međusobne* interakcije mogu reći nešto o društvu i načinima na koje konceptualizujemo stvari poput društvenih granica. U tom smislu, u konkretnom slučaju narativa o keruši Gabi i odbegloj ženki jaguara, prilikom analize, u obzir će biti uzeta kako simbolička dimenzija čitavog događaja tako i manifestna fizička pojavnost ovih bića i sve implikacije koje ona nosi sa sobom.

Zoološki vrtovi i koncepcije prirode

Budući da je "pozornica" narativa koji će biti analiziran, kao i događaja koji ga je inspirisao – zoološki vrt, mislim da je važno da ovde skrenem pažnju na neke od osnovnih instanci u teorijskom promišljanju zooloških vrtova u društvenim naukama, kako bih pružila širi uvid u društveni kontekst u kojem je narativ o Gabi i jaguaru nastao. Ono na šta bih posebno skrenula pažnju jeste činjenica da naizgled postoji korelacija između načina na koji su zoološki vrtovi prostorno uređeni i koncepcija prirode (ili Prirode) koje baštine, a koje, sa svoje strane opet, oblikuju čitav diskurs ovih institucija.

Istorija zooloških vrtova kakve poznajemo danas – mesta na kojima su divlje i/li egzotične⁴ životinje javno izložene, a koja su, za novčanu nadoknadu,

² U radu, u skladu s uobičajenom praksom u tekstovima u okviru polja kritičkih studija ljudsko-životinjskih odnosa, upotrebljavam sintagmu "druge životinje" sa svesnom namerom da, pre svega, ukažem na to da ljudska bića jesu *vrsta životinje* i skrenem pažnju na ovu u društvenim naukama najčešće potpuno zanemarenu činjenicu, a potom i zato što mislim da prosta podela bića na 'ljudi' i 'životinje' zamagljuje granice koje postoje *među ostalim životinjama*, a koje nikako nisu zanemarljive, naročito u kontekstu izučavanja ljudsko-životinjskih odnosa.

³ Za osvrt na debatu o totemizmu u (naročito domaćoj) antropologiji videti: Kovačević 2001, 197-202.

⁴ U tekstu ću izraze 'divlje' i 'egzotične' koristiti kao sinonimne. Iako, na konceptualnom nivou, postoji razlika između ova dva termina, u smislu da bi, na primer, me-

dostupna svima – počinje u Evropi u 18. veku. Naime, posle Francuske buržoaske revolucije, 1793. godine otvoren je prvi javni zoološki vrt – *Jardin des Plantes*⁵ u Parizu, za kojim su usledili vrtovi u Londonu (1828), Amsterdamu (1843), Berlinu (1844), Central parku u Njujorku (1862) itd. (Rothfels 2002, 18-19). Ti i takvi zoološki vrtovi su nastajali pod okriljem političkih promena u Evropi koje je sa sobom donela Francuska revolucija, ali su se konceptualno pre svega oslanjali na intelektualnu tradiciju prosvetiteljstva koja je, pak, svoje korene imala još u renesansi. Ono što je, međutim, razlikovalo moderne zoološke vrtove od njihovih prethodnika – privatnih menažerija bogatih plemića i trgovaca ili putujućih menažerija i cirkusa – jeste to što su, pored zabave za široke narodne mase, poprimili i edukativnu i naučnu ulogu. Postajali su, dakle, *zoološki*. Ovo se ogledalo pre svega u tome što, često, osnovni motiv za otvaranje ovakvih ustanova nije bila zabava za građane koliko prilika za anatomske i zoologe da različite životinje posmatraju *u pokretu*, i da izučavaju njihova *ponašanja* a ne samo morfološke karakteristike što su im do tada omogućavali preparirani uzorci u prirodnjačkim muzejima. S druge strane, "javna" dimenzija zooloških vrtova, koja je značajnija za ovaj rad, podrazumevala je to da su moderni zoološki vrtovi trebalo da posluže tome da obrazuju stanovništvo o životinjama i dalekim krajevima iz kojih one dolaze,⁶ pored tradicije "odmora, relaksacije i zabave" nasleđene od parkova ali i ranijih oblika životinjskih atrakcija, te obezbeđivanja bekstva od turbulentnog gradskog života za urbane populacije. I, što je najvažnije, kao institucije od nacionalnog značaja, zoološki vrtovi su postali ključna mesta javne simboličke artikulacije koncepata *prirode* i *divljine* i uloge Evrope u novoj konstelaciji sveta.

Mislim da je u ovom, nužno kratkom, osvrtu na istorijat zooloških vrtova u Evropi važno skrenuti pažnju na jedan važan događaj koji je istovremeno imao dalekosežne posledice na načine na koji se priroda konceptualizuje u kontekstu zooloških vrtova, ali je i sam bio posledica promena u odnosu Evropljana prema prirodi.

dved mogao biti divlja, dok bi lav bio egzotična divlja životinja, čini mi se da ova distinkcija nije preterano važna za ovaj rad. Osobito ako u obzir uzmemo socijalni kontekst zooloških vrtova – oni su namenjeni prvenstveno urbanim populacijama koje sa divljim životinjama imaju malo ili nikakvog dodira, te se može ustvrditi da je za prosečnog građanina ili građanku neke evropske metropole medved jednako egzotičan koliko i lav, budući da oba pripadaju domenu daleke i izmeštene 'prirode' koja se *dešava* negde *drugde*.

⁵ Prvi pariški zoološki vrt je zapravo počeo kao botanička bašta u sklopu prirodnjačkog muzeja – otud mu i ime – po kojoj su bili raspoređeni kavezima sa egzotičnim životinjama iz nekadašnje kraljevske menažerije.

⁶ A imali su, bar u zemljama koje su bile kolonijalne sile, i jednu ozbiljniju ulogu – naime, trebalo je da demonstriraju moć i geografske granice carstva kod kuće.

Naime, 1907. godine, izvesni Karl Hagenbek (Carl Hagenbeck), inače vlasnik firme koja se bavila nabavkom egzotičnih životinja (i ljudi!⁷) za evropske zoološke vrtove, cirkuse, menažerije i bogate kolekcionare, otvorio je svoj životinjski park⁸ (*tierpark*) na ogromnoj parceli zemlje u blizini Hamburga u Nemačkoj. To je bio "zoološki vrt bez gvozdених rešetaka, objekat koji je izazivao užasnu nelagodu među posetiocima starijih zooloških vrtova" (Rothfels 2002, 9). Hagenbekov zoološki park je bio organizovan tako da su izložene životinje od posetilaca bile odvojene nizom dobro sakrivenih jaraka, a samo okruženje je u najvećoj meri simuliralo prirodno okruženje izloženih bića. Takozvana "Hagenbekova revolucija" je radikalno uticala na politike reprezentacije divljih i egzotičnih životinja u evropskim i svetskim zoološkim vrtovima. Ubrzo nakon otvaranja Hagenbekovog parka, zoološki vrtovi po celom svetu su sledili njegov primer. Gvozdene rešetke su, gde god je to bilo moguće, zamenjene prirodnim barijerama, a beton i pločice su postepeno nestajali iz eksponata.⁹

Mislim da je moguće ustvrditi da je ova tranzicija išla ruku pod ruku sa jednom vrstom *smene paradigmi* u načinu na koji su ljudi u Evropi mislili o životinjama i o *prirodi kao takvoj* uopšte, ali i da je promena u praksi izlaganja životinja u zoološkim vrtovima bila neka vrsta finalne materijalizacije (u smislu opredmećenja) ove promene – ukratko – radilo se o procesima koji su se uzajamno konstituisali i dopunjavali.

Naime, prema nekim autorima (Thomas 1983 citirano u: Mullin 1999, 202), moguće je ustvrditi da je ideja "prirode" kao nečega što treba voleti i čuvati postepeno zamenila srednjovekovnu ideju o prirodi kao nečemu čime treba ovladati, u periodu između 16. i 19. veka, te da "tek onda kada se Evropljani više nisu osećali kao da su ostavljeni prirodi na milost i nemilost, kada su 'nauka i tehnologija počele veliki deo prirode činiti podložnim ljudskoj kontroli' priroda počinje da se posmatra sa ljubavlju i nostalgijom" (Ritvo 1987,

⁷ Duga i komplikovana istorija izlaganja "divljih" ljudi u zoološkim vrtovima umnogome prevazilazi okvire ovog rada. No, o tome koliko je ova užasna praksa bila popularna svedoči i kapija na ulazu u Hagenbekov *tierpark*, gde na grandioznim nosećim stubovima, pored statua slonova, medveda i lavova, s jedne strane stoji bronzana statua tipiziranog ratnika iz plemena Sijuks sa oglavljem od perija koji u rukama drži pušku (!), a na drugoj tipizirani somalijski ratnik sa kopljem i štitom. Reprodukcijska razglednica sa slikom kapije je dostupna u Reichenbach 1996, 59.

⁸ Jezička distinkcija je ovde značajna – zoološki vrtovi su se do tad zvali *zoological gardens*, odnosno na nemačkom, *tiergarten*, i iako se i danas tako zovu, Hagenbekov zoološki park je za dotadašnje zoološke vrtove zaista bio kao park spram bašte.

⁹ Danas je "hagenbekovski" zoološki vrt standardni oblik zoološkog vrta u Evropi i Americi (Reichenbach 1996), i zapravo se smatra zastarelim, budući da koncepcija eksponata zasnovana na modelu jedna vrsta + prirodno okruženje polako biva zamenjena eksponatima koji prikazuju ili se trude da reprodukuju i prikažu čitave ekosisteme.

3).¹⁰ "U Evropi između sredine 16. i sredine 18. veka, fundamentalne filozofije su se pomerile od natprirodnog ka objektivnom posmatranju sveta, od neutpitanog autoriteta crkve do vere u naučno istraživanje. Ove promene su polako ali sigurno dovele do novog razumevanja Prirode" (Hancocks 2001, 17).

Ukratko, nekadašnji strah od "Prirode" sa velikim 'p' koji je postojao u Evropi i potreba da se prirodom ovlada, da se nad njom uspostavi (makar) neka vrsta kognitivne kontrole,¹¹ u ovom periodu počinju da jenjavaju, a Industrijska revolucija i masovna urbanizacija manje ili više zadaju finalni udarac i preokreću popularni diskurs o prirodi.

Budući da su vrtovi pravljani po ugledu na Hagenbekov opredmećivali nove ideje o prirodi kao vrednoj *po sebi*, vrednoj zaštite i čuvanja nezavisno od njene hipotetičke korisnosti za ljude, vredni ukratko se pozabaviti starim načinima reprezentacije koji su bili materijalizacija ranijih koncepcija prirode – prirode kao nečega što treba pokoriti. Istoričarka Harriet Ritvo (Harriet Ritvo) nudi opis pre-hagenbekovskog zoološkog vrta uz opasku da je raspored životinja u vrtovima naglašavao *trijumf reda nad haosom*:

"Opasne životinje koje su se u prirodi kretale po ogromnim teritorijama bile su zatočene u malim kavezima i poređane pored dobro obeleženih staza u nafriziranim vrtovima koji su delovali prirodno samo u kontrastu sa urbanim pejzažom koji ih je okruživao. Hortikulturni eksponati... su samo naglašavali artifcijelnost cele postavke, isto kao i konstruisana jezerca koja su bila regularna stavka u svim zoološkim vrtovima koji su imali dovoljno prostora i novca da ih ugrade. Takođe, u kontrastu sa neispitanom rasprostranjenošću prirode, devetnaestovekovni vodiči kroz zoološke vrtove su uvek bili linearni. Nezavisno od toga kog je oblika bio zoološki vrt, zvanični vodič je uvek propisivao jednu rutu koja je vodila od ulaza do tezge sa osveženjem.

Najsnažnija vizuelna ekspresija ljudske dominacije nad prirodom je bio prizor velikih mesoždera u kavezima, i stoga su ove životinje bile esencijalne za svaki zoološki vrt tog perioda...

Privlačnost ovakvih eksponata bila je bazirana na kontrastu između prirodne svireposti ovih životinja i njihove artifcijelne nemoći." (Ritvo 1996, 47-48).

Ako je suditi po opisu koji daje Harriet Ritvo, "Vrt dobre nade" je idealtipski primer devetnaestovekovnog zoološkog vrta, sa sve jezercetom i mapom¹².

¹⁰ Čitav ovaj proces usko je povezan s idejama o biološkoj evoluciji, nauci i konstruisanju i *pregovaranju* granice između ljudi i životinja na raznim nivoima u evropskim društvima tog vremena. Nažalost, te teme daleko prevazilaze okvire ovog rada tako da će ovde biti (nepravедno) izostavljene.

¹¹ O tome kako je ova vrsta kontrole uspostavljana kroz prakse suđenja životinjama i prirodnim pojavama videti u: Humphrey 2002; Girgen 2003.

¹² Mapa zoološkog vrta sa ucrtanom jednolinijском rutom obilaska je dostupna na: <http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=41&Itemid=> (poslednji put pristupljeno 23.09.2012.)

Iako poslednjih godina postoje jasne naznake napretka, on još uvek nije prošao tranziciju koju je dobar deo evropskih i američkih zooloških vrtova prošao do sredine 20. veka, kako u prostornom tako ni u propratnom idejnom smislu.

Ovo, međutim, nije posledica nekakve svesne zle namere, već niza istorijskih i društvenih okolnosti koje su uticale na njegov nastanak i razvoj. U *Monografiji Beogradskog zoološkog vrta od 1936. do 2010. godine* Vuk Bojović (Bojović 2010) je prikupio obimnu i detaljnu dokumentaciju o Beogradskom zoološkom vrtu koja, između ostalog, pokazuje da je od samog nastanka vrta postojala želja i namera da se on uredi po ugledu na velike evropske vrtove: "Pošto o zoološkim vrtovima nije postojala stručna tehnička literatura, te je jedini način upoznavanja sa veštinom njihove izgradnje bilo proučavanje na licu mesta, vodeći ljudi Grada nisu žalili trud i novac, pa su inženjera (*sic*) Aleksandra Krstića, šefa Odseka za parkove i pošumljavanje i prvog v.d. upravnika Beogradskog zoološkog vrta, novembra 1937. godine poslali na duže studijsko putovanje u Francusku i Nemačku, odakle se on vratio sa brojnim idejama i predlozima kako bi trebalo dopuniti i reorganizovati naš Zoološki vrt" (Bojović 2010, 33). Značajno je napomenuti i to da se pred početak Drugog svet-skog rata Beogradski zoološki vrt prostirao na oko 14 hektara, ali je u ratu bombardovan dva puta i gotovo potpuno uništen, a danas zauzima svega oko 7 hektara zemlje.¹³ Iako je do sada mnogo učinjeno na planu poboljšanja uslova u vrtu, i iako se nastojanja da se vrt proširi ili premesti sporadično pojavljuju kao priča u medijima, nedostatak novca i/ili sluha gradske uprave za probleme vrta i njegovih stanovnika čine da planovi o proširenju i rekonstrukciji još uvek ostaju samo planovi.

Godine 1987. situacija je, međutim, bila daleko dramatičnija nego danas. Prema podacima koje u monografiji o Beogradskom zoološkom vrtu iznosi Bojović, kraj sedamdesetih godina je označio početak ozbiljnog propadanja vrta. Nestručno osoblje, finansijske poteškoće i niz drugih problema usloveli su da se vrt početkom osamdesetih nađe pred zatvaranjem. Životinje su umirale, a kavezi u kojima su živele su se bukvalno raspadali budući da ozbiljnijih intervencija i rekonstrukcija nije bilo još od pedesetih godina (Bojović 2010, 90-126). Iako su se sredinom osamdesetih stvari pomerile sa mrtve tačke, za sanaciju 30 godina društvene nebrige je bilo potrebno vreme, a pretposlednja decenija 20. veka je obeležena bekstvima različitih životinja iz vrta. U junu 1982. godine se iz kaveza, usred bela dana dok je u vrtu bilo posetilaca, oslobodio leopard koji je tom prilikom ubio jednu lamu pre nego što je uhvaćen i vraćen u kavez (Bojović 2010, 109), ženka jaguara¹⁴ je, pre događaja opisanih u narativu o Gabi dvaput bežala iz kaveza, jednom 1983. i jednom 1984. godi-

¹³ ww.bezoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=5&Itemid=

¹⁴ Iz dostupnih podataka nije jasno da li se u svim slučajevima radi o istoj jedinki – čini mi se da se radi o ukupno dve.

ne (Bojović 2010, 115), a bekstva šimpanze Samija 1988. godine su bila medijska senzacija.¹⁵

Može se dakle ustvrditi da je narativ o keruši Gabi i jaguaru ušančen u istorijski i socijalni kontekst Beogradskog zoološkog vrta osamdesetih godina 20. veka, a šire, ugrađen je u kontekst ljudsko-životinjskih odnosa, i konkretno, odnosa nadležnih organa¹⁶ prema životinjama izloženim u vrtu. Zbog toga, mislim da je za pozicioniranje ovog narativa važno istaći sledeće: u "žanrovskom" smislu, narativ o keruši Gabi i jaguaru odgovara pričama o "ljubimcima zooloških vrtova" (eng. *zoo pets*) kako ih naziva istoričarka Harijet Ritvo (Ritvo 1996, 48). Ljubimci vrtova su životinje koje su naširoko poznate i o kojima se u štampanim i drugim medijima često izveštava, ali koje su javnosti poznate kao individue (koje imaju imena), a ne samo kao predstavnici svoje vrste. Iako se ne uklapa sasvim u ideju o ljubimcima vrtova (druge dve životinje koje se nalaze u rubrici "heroji vrta" – aligator Muja i šimpanza Sami sasvim odgovaraju tom konceptu) budući da je pas a ne divlja životinja, njena priča je osmišljena i prezentovana tako da razgali čitaoce, i poput drugih priča o ljubimcima vrtova¹⁷ zamišljena je pre da predstavi životinju o kojoj je reč u sentimentalističkom ključu, ukazujući na njene osobine koje su nalik ljudskim, nego da informiše o događajima. Ovo se, između ostalog, vidi i iz toga što verzija priče koja je najšire dostupna¹⁸ izostavlja niz detalja u vezi sa sa-

¹⁵ O tome piše i Ivan Kovačević (2001a). Retoričke i druge strategije kojima su u medijima bekstva opasnih životinja iz zoološkog vrta *koji se nalazi u centru grada* rekontekstualizovana kao nešto drugo – bekstvo *jaguara* kao herojska priča o psu, a bekstvo šimpanze kao vesela priča o političkoj disidenciji na primer – svedoče, između ostalog, i o tendenciji da se nepredviđeni i opasni činovi "bunta" od strane divljih životinja, činovi koji dovode društvo u opasnost, na simboličkom nivou neutrališu kroz svođenje na stvari koje su poznate i podložne kontroli. Tim pre što su ovakvi opasni činovi omogućeni upravo društvenom nebrigom i nedostatkom finansijske i drugih vrsta potpore zoološkom vrtu od strane opštinskih, gradskih i državnih vlasti. Ovakve strategije uspostavljanja kognitivne kontrole na simboličkom nivou su karakteristične i za predmoderne prakse javnih suđenja životinjama (o čemu pišu, npr. Humphrey 2002 i Girgen 2003).

¹⁶ Bojović piše o tome kako se pravni status Beogradskog zoološkog vrta vremenom menjao, ali konstanta u tom procesu je bila da se, za razliku od drugih vrtova u Jugoslaviji pa i Srbiji, beogradski izdržavao isključivo od prodaje ulaznica (Bojović 2010, 115), što je značilo da su se zarade zaposlenima isplaćivale iz iste kase iz koje su se nabavljale nove životinje i hrana i druge potrepštine. Zbog toga su značajni izdaci, poput onih za rekonstrukciju, odlagani a problemi "krpljeni" umesto rešavani. Nadležni organi kojima su se upravnicima vrta, jedan za drugim, godinama obraćali za pomoć, na njihove apele ili nisu odgovarali uopšte ili nisu odgovarali adekvatno.

¹⁷ Ritvo daje primere slonova i šimpanzi u različitim zoološkim vrtovima u viktorijanskoj Engleskoj (Ritvo 1987, 225-232; 1996, 48).

¹⁸ Na sajtu vrta ali i u drugim medijima.

mim događajem – na primer to da je kavez za jaguare očito bio trošan i nepodesan, ali i to da je odbegla ženka jaguara "raskomadala ... jednog dingosa" i "probala da zakolje i bele lisice" (Bojović 2010, 203). U tom smislu, narativ o keruši Gabi i jaguaru, s jedne strane, govori o stvarnim događajima i stvarnom sukobu između dve životinje, a s druge strane priča priču o ljudskim interpretacijama takvog događaja i konceptualizacijama i simboličkim aktera koji su u njega bili uključeni.

Metodološki okvir analize

U radu ću se koristiti metodološkim postavkama Alžirdasa Žilijena Gremasa kako ih je izložila Dragana Antonijević. "Gremas izdvaja tri moguća (ali ne i jedina) nivoa podložna semiotičkoj analizi značenja kojima odgovaraju, njima svojstvene, metodološke procedure (Antonijević 2010, 186-188; Greimas and Rastier 1968, 87): a) dubinski nivo koji je "apstraktan, paradigmatičan, semantički, atemporalan", u osnovi je postojanja pojedinaca ili društva i koji se analizira uz pomoć semiotičkog kvadrata; b) semio-narativni nivo koji predstavlja površinski, konkretni i sintagmatski nivo narativne gramatike s univerzalnim i translingvističkim principima koji se uglavnom analizira putem aktancijalnog i transformacijskog modela; c) diskurzivni nivo, odnosno nivo manifestacije teksta, nivo koji je kognitivni i aksiološki i zavisi od jezika i kulturnog konteksta, i na kome se primenjuje tematska, figurativna i aksiološka analiza.

Prilikom analize semio-narativnog plana koristiću se Gremasovim transformacijskim i aktancijalnim modelom, a prilikom analize dubinskog nivoa upotrebiću semiotički kvadrat koji je "istovremeno teorijski okvir, analitičko oruđe i vizuelna predstava za semantičku i diskurzivnu analizu unutar koga možemo razumeti naizgled različite ideje kao manifestacije istog temeljnog fenomena" (Antonijević 2010, 198). Metodološki postupci će biti detaljnije objašnjeni dalje u tekstu.

Narativ o keruši Gabi i jaguaru

Kao što je ranije napomenuto, integralni narativ o Gabi i jaguaru koji će u ovom radu biti analiziran postoji na veb-sajtu beogradskog zoološkog vrta. Alternativne verzije se mogu naći u vidu kratkih, informativnih crtica u štampi¹⁹, ali i članka na Vikipediji²⁰. Osim činjenice da novinski i članak na Vikipediji

¹⁹ Na primer: <http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/sirenje-zooloskog-vrta-nadonji-grad-do-kraja-godine/7722.phtml>, <http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/najpoznatiji-begunci-zoo-vrta/41522.phtml>

²⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Gabi_%28dog%29

sadrže konkretne podatke koji nedostaju tekstu sa sajta zoološkog vrta (konkretno, ime i prezime čuvara i tačan datum događaja), varijante priče se ni po čemu ne razlikuju. U produžetku ću dati "prečišćenu"²¹ verziju narativa koja će potom biti analizirana.

Keruša Gabi je u zoološki vrt dospela kada je već imala osam godina. Imala je zaduženje da, zajedno sa noćnim čuvarom i još jednim psom patrolira noću vrtom. Jedne noći tokom patrole, čuvar je primetio da se Gabi ukopala u mestu i osluškuje. Utom se drugi pas otrgao i cvileći pobegao na drugu stranu, dok je Gabi jurnula u mrak ispred sebe. Kada je začuo riku i lavež, čuvar je shvatio da nešto nije u redu i pozvao policiju. Ispostavilo se da je ženka jaguara pobjegla iz kaveza. Gabi se borila sa jaguarom i uspela da ga satera sve do kaveza kada je, teško izranjavljena, klonula. U međuvremenu su stigli policija i upravnik vrta koji su pokušali da vrata jaguara u kavez, ali kada im to nije pošlo za rukom, morali su da ga ustrele. Gabi je pronađena polumrta i prebačena na Veterinarski fakultet. Odatle su je vratili, i lečena je u vrtu. Posle mesec dana se oporavila, a osoblje vrta je donelo odluku da joj za života bude podignut spomenik. Gabi se potpuno oporavila i još dugo godina patrolirala vrtom zajedno sa noćnim čuvarom.

Semio-narativni plan

Rečima Dragane Antonijević (2010, 195-196): "Velika je paradigmataska i antropološka vrednost Gremasovog uvida da se priča (posebno folklorna) odvija barem na dva plana – onog subjekta i anti-subjekta čiji se narativni tokovi ukrštaju, prepliću ili teku paralelno ali se u nekom trenutku moraju sresti i konfrontirati, pri čemu ono što ih odvaja nije puka formalna organizacija već *moralna obojenost*." U skladu sa ovim je i narativ o Gabi i jaguaru moguće tumačiti iz dve pozicije²² – pozicije keruše Gabi i pozicije jaguara, i u skladu sa Gremasovim postavkama o *dramskoj napetosti* između *društvenog* i *individualnog* plana, Gabi i jaguar u ovom narativu (kao što će biti pokazano u analizi) upravo personifikuju dve različite društvene tendencije – tendenciju ka poslušnosti i održavanju mira, i tendenciju ka kršenju zabrana i slobodi. A konflikt biva razrešen fizičkim stradanjem onoga ko teži individualnoj slobodi. No o tom potom, u ovom odeljku ću primeniti najpre transformacijski, a potom aktancijalni model na građu, kako bih došla do dubinske strukture značenja ovog narativa.

²¹ U smislu otklanjanja suvišnih prideva i dramatičnog i sentimentalnog jezika kojim je tekst na sajtu zoološkog vrta pisan.

²² Pretpostavljam da je moguće tumačiti ga i iz pozicije noćnog čuvara, ali mi se takvo tumačenje ne čini posebno plodotvornim.

Transformacijski model

Gremaš je redukovao model sintagmatske sheme Vladimira Propa i ponudio transformacijski (funkcionalni) i aktancijalni model. Redukujući Propa, Gremaš je izdvojio četiri najbitnija para funkcija (Antonijević 2010, 190-195):

1) **ugovorne strukture (A)** – odnose se na uspostavljanje ili kršenje ugovora, i tu su grupisane 4 Propove unkcije – "nalog : prihvatanje naloga" (**A vs non A**), i "zabrana : kršenje zabrane" (**-A vs -non A**).

2) **performativne strukture (F)** – obuhvataju kvalifikujuću (**F1**), glavnu (**F2**) i glorifikujuću (**F3**) proveru.

3) **disjunktivne strukture** koje se mogu odnositi na više funkcija: "udalžavanje: vraćanje" junaka tj. "odsustvo: prisustvo junaka" (**p vs -p**), premeštanje junaka u prostoru (**d**) i "spajanje : razdvajanje" subjekta od objekta želje ili po-trage (**SuO i SnO**).

4) **posledice (non c)** koje se javljaju posle svake provere i označavaju se kao dobijanje pomoćnog sredstva/pomoćnika ili uklanjanje nevolje/nedostatka.

U produžetku će biti dat transformacijski model iz perspektive subjekta i anti-subjekta.

Subjekt (S) – keruša Gabi	Anti-Subjekt (anti-S) – jaguar
<p>U narativu su prisutne Propove funkcije "nalog" i "prihvatanje naloga" (A vs non A), u smislu da keruša Gabi, nakon dolaska u zoološki vrt 'dobija posao' psa čuvara, i prihvata da ga obavlja. Kao nalogodavac se ovde pojavljuje, između ostalog, uprava zoološkog vrta, ali u širem smislu je to Društvo, koje zapravo od nje traži da vodi računa o granicama i čuva mir i sigurnost građana.</p> <p>Inicijalna nevolja nastaje odvajanjem subjekta od objekta želje (SnO) – u ovom slučaju to se dešava tako što jaguar pobjegne i ispreči se između Gabi i mira i bezbednosti građana.</p> <p>U narativu Gabi prolazi sve tri provere. Nakon nastanka i identifikacije inicijalne nevolje, za razliku od drugog psa u priči koji podvije rep i pobjegne, ne prošavši kvalifikujuću proveru -</p> <p>F1 Gabi izvršava svoju dužnost i kao</p>	<p>U narativu je prisutna funkcija "zabrana" i "kršenje zabrane" (-A vs -non A), budući da jaguar ima zabranu slobodnog kretanja koju mu propisuje uprava zoološkog vrta, i u širem smislu društvo, a koju krši. U tom smislu, za ulogu jaguara je važna disjunktivna struktura "razdvajanja" subjekta od objekta želje (SnO), u ovom slučaju je objekt želje sloboda, koja je jaguaru uskraćena.</p> <p>S tim u vezi, kršeći inicijalnu zabranu, jaguar prolazi kvalifikujuću proveru F1 i pokazuje da je spreman da dela kako bi zadio objekat želje.</p> <p>Pomoćnik, odnosno pomoćno sredstvo (non c1) u klasičnom smislu izostaje, ali mislim da je legitimno ustvrditi da je u ovom slučaju jaguar <i>sam sebi</i> pomoćnik odnosno da mu je urpavo <i>sloboda</i> pomoćno sredstvo, budući da se bori protiv neuporedivo slabijeg protivnika u glavnoj pro-</p>

<p>posledicu dobija pomoćnika (non c1) u vidu noćnog čuvara koji zove pomoć. Zatim sledi glavna provera – F2 koja se odnosi na borbu između Gabi i jaguara, borba traje dovoljno dugo da pomoć stigne i (non c2) opasnost biva otklonjena (jaguar biva udaljen). Gabi, pošto je bila ranjena biva udaljena iz zoološkog vrta (funkcija udaljavanja: vraćanje junaka – p vs -p), da bi na kraju, po povratku, prošla glorifikujuću proveru F3 – preživljava rane i doživljava uspeh i prepoznavanje (non c3), u ovom slučaju tako što joj još za života radnici zoološkog vrta dižu spomenik. Nakon što ozdravi, ona nastavlja da obavlja svoj posao kao i ranije, odnosno, spaja se sa objektom želje – čuvanje mira i bezbednosti zoološkog vrta, odnosno građana (SuO).</p>	<p>veri F2, koja se odnosi na borbu protiv Gabi.</p> <p>Međutim, jaguar ne prolazi glavnu proveru, jer iako Gabi posustaje, u pomoć joj pristižu čuvari i policija koji na kraju jaguara ubijaju (-non c2 ili neuspeh glavne provere, odnosno neuspeh da se otkloni početni nedostatak).</p>
--	--

Aktancijalni model

Aktancijalni model predstavlja Gremasovu redukciju Propovih sedam delokruga ličnosti na šemu od šest apstraktnih, nefigurativizovanih aktanata koji strukturiraju postupke likova u priči na manifestnom nivou. To su (1) subjekat koji želi da se spoji sa (2) objektom svojih želja, (3) pošiljalac (koji inicira radnju), (4) primalac (koji ima koristi od pokrenute radnje), (5) pomoćnik (pomaže da se ostvari radnja), (6) protivnik (koči radnju). Za razliku od *aktera*, koji uvek moraju biti figurativizovani i antropomorfni, *aktanti* mogu biti i nefigurativizovani i neantropomorfni. Univerzalni model aktancijalne strukture organizuje specifične odnose među aktantima preko semantičkih osa: *znanja* – pošiljalac/primalac, *želje* – subjekt/objekt i *moći* – pomoćnik/protivnik. Likovi u priči mogu zauzimati jednu ili više aktancijalnih pozicija i aktancijalnih uloga u svakom trenutku (Antonijević 2010, 191-192).

U ovom narativu, kao što je ranije napomenuto postoje subjekt (S) – keruša Gabi, i anti-subjekt (anti-S) – jaguar, a njihov odnos je odnos borbe. I subjekt i anti-subjekt su u ovom narativu antropomorfizovani, te mislim da je opravdano govoriti o njihovim željama i namerama kao da je reč o ljudskim bićima.

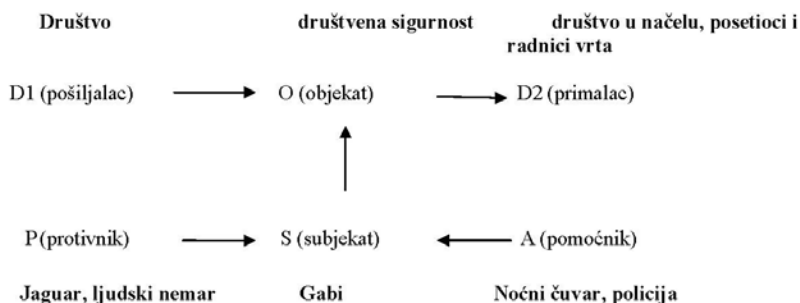
S tim u vezi, mislim da ovde vredi ukratko skrenuti pažnju na kritiku koncepta antropomorfizma autorke Kej Milton (Kay Milton). Na bazičnom nivou, Miltonova u radu *Anthropomorphism or Egomorphism? The Perception of Non-human Persons by Human Ones* (Milton, 2005) nudi svojevrsnu kritiku

kritike: pišući prvenstveno o tome kako diskurs laboratorijskih radnika koji ra-
de sa/na životinjama mora slediti nepisana pravila potpuno depersonalizovanog
govora o tim životinjama, te kako svaki izlazak iz tih okvira i implicitno ili eks-
plicitno pripisivanje namera ili raspoloženja subjektima eksperimenata biva kri-
tikovan kao *antropomorfizacija*, autorka postavlja (po mom mišljenju ključno)
pitanje *artikulacije značenja*. Naime, koncept antropomorfizacije nužno sa so-
bom nosi ideju *poređenja* – antropomorfizujući životinje, mi tvrdimo da su one
kao ljudi. Miltonova međutim primećuje da korak poređenja uopšte nije nužan u
ljudskim narativizacijama životinjskog ponašanja, te da se *značenje ne može*
stvoriti iz bezznačajnosti (meaning cannot be fashioned out of meaningles-
sness). U tom smislu, ona predlaže termin *egomorfizam* kao bolji termin za raz-
umevanje ljudskih narativizacija ili, opet, razumevanja životinjskih ponašanja –
naime, kada interreagujemo sa životinjama na ličnom nivou, mi najčešće, zapra-
vo, njihova ponašanja tumačimo prema sopstvenim a ne prema ponašanjima lju-
di *kao vrste*. Drugo, egomorfizam, za razliku od antropomorfizma, *ne odriče ži-
votinjama sposobnost za namerno delanje*, i, zapravo, aktivno učešće u socijal-
nim situacijama i kreiranju značenja. Ukratko, ako antropomorfizam implicitno
pretpostavlja da postoje ponašanja koja su isključivo ljudska i samo ljudska, te
da je svako primećivanje takvih ponašanja u drugim životinjama nužno senti-
mentalni čin poređenja nalepljen na belo platno životinjske pasivne beslovesno-
sti, egomorfizam ne-ljudskim životinjama priznaje pravo na aktivno delanje i
učešće u socijalnim situacijama, i važnije, širi teorijski okvir promišljanja tako
da priznaje i uključuje motivacije *životinja* koje ne moraju nužno odgovarati
ljudskim tumačenjima, što ih ne čini manje važnima.

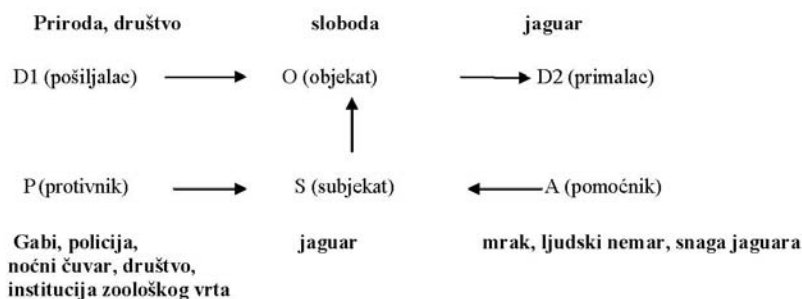
Egomorfizam dakle, pretpostavlja da životinjska ponašanja kao *životinjska*
mogu biti važan deo sistema odnosa i značenja koja ljudi i druge životinje *de-
le*. Svakako, u narativu o kojem se u ovom tekstu govori životinje jesu "stil-
ski" antropomorfizovane, a aktivnosti keruše Gabi jesu tumačene u kontekstu
sasvim ljudske kategorije 'junaštva'. Interesantno je da je jaguarka u tom smi-
slu na neki način obezličena – iako gotovo sve životinje u zoološkom vrtu
uvek imaju ime, njeno se nigde ne spominje, ona je svedena na kandže, zube i
opasnost čija je personifikacija. Međutim, događaj o kojem se pripoveda *jeste*
nedvosmisleno i bez sumnje uključivao sukob dve životinje izvan ljudske
kontrole. Čak i ako su njihove motivacije bile instinktivne ili stvar dresure, i
jedna i druga jesu aktivno delale, a njihova delatnost je imala ili je mogla imati
direktne posledice po društvo. Između ostalog i zbog toga mislim da je pot-
puno opravdano govoriti o njihovim željama i namerama nezavisno od njiho-
vih pretpostavljenih ishodišta u instinktima i/li dresuri.

U skladu sa tim u produžetku će biti date šeme aktancijalne strukture u od-
nosu na oba aktera. Iako se narativni tokovi aktera odvijaju paralelno, odno-
sno prepliću, zarad jasnoće izlaganja narativni tok subjekta će biti označen sa
T1 a narativni tok anti-subjekta sa **T2**.

T1

T2

1. Akter S: keruša Gabi

Tematska uloga: pas čuvar. Njeno zaduženje je da patrolira vrtom sa noćnim čuvarom u slučaju da se dogodi nešto nepredviđeno.

Aktancijalne pozicije:**T1:**

Subjekt: naučena dresurom i/li genetski predisponirana da želi da održi mir u vrtu i sačuva sigurnost građana

Primalac: prima nalog koji joj zadaje osoblje vrta, šire *društvo*, i ponaša se u skladu sa svojim zaduženjima.

T2:

Protivnik: bori se protiv jaguara i pokušava da ga spreči u nameri da pobjegne i ugrozi ljude/društvo, ali i nju samu.²³

²³ Iz usmenih kazivanja nekolicine vlasnika nemačkih ovčara (Gabi je bila nemački ovčar), dobila sam podatak da su nemački ovčari odlični psi čuvari. Međutim, ono

2. Akter anti-S: jaguar

Tematska uloga: Divlja životinja koja je bila zatvorena ali je uspela da pobjegne, i želi na slobodu.

Aktancijalne pozicije:

T1:

Protivnik: bori se protiv Gabi i pokušava da je spreči u ispunjenju naloga.

T2:

Subjekt: želi da pobjegne iz zoološkog vrta na slobodu.

Primalac: prima implicitnu društvenu zabranu kretanja, ali je krši, ali prima i, ili još bolje, odaziva se na "zov divljine", odnosno dela u skladu sa svojom prirodnom potrebom da bude slobodna.

U **T1** je aktancijalna pozicija **Pošiljalac** rezervisana za, u užem smislu, upravu vrta, a u širem smislu, zapravo, *društvo*, koje postavlja i propisuje granice i pravila ponašanja za aktere. U **T2** se na aktancijalnoj poziciji **Pošiljalac** nalaze i (P)riroda i društvo. U **T1**, društvo daje nalog Gabi, zasnovan, između ostalog, na implicitnom društvenom ugovoru *domestifikacije*, i ona sledi nalog i ponaša se u skladu sa pravilima i očekivanjima. U **T2** društvo je to koje postavlja zabranu *divljoj* životinji, zabranu koju ova krši sa kobnim posledicama, dok *priroda*, koja 'delajući' kroz instinkt jaguaru 'daje nalog' da se oslobodi, figurira kao pošiljalac-nalagodavac.

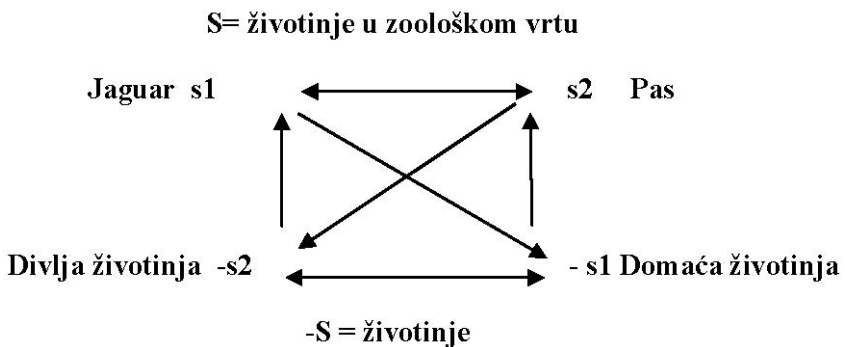
Na aktancijalnoj poziciji **Pomoćnika**, se u **T1** nalaze noćni čuvar i policija, dok su u **T2** to nemar ljudi ili ruiniranost zoološkog vrta koji jaguaru omogućavaju da pobjegne. U tom smislu, budući da su u ovom slučaju subjekt i anti-subjekt gotovo slike u ogledalu, u **T1** se nemar i ruiniranost takođe nalaze na aktancijalnoj poziciji **protivnika**, dok se u **T2** na istoj poziciji nalaze i noćni čuvar i policija.

što ih (u nekim slučajevima) čini specifičnima kada se koriste kao psi čuvari jeste i to što neće sprečiti 'uljeza' da uđe u dvorište ili kuću, već će ga sprečiti da *izađe* nakon što je ušao. S obzirom na to da su, ma koliko kontekst bio ljudski, odnosi među ostalim životinjama uređeni instinktom, možda je moguće dodatno pojasniti Gabikin hrabri čin i *njenom* percepcijom jaguara kao opasnog uljeza koji napušta svoje dezignirano *mesto*. A budući da je svrha nemačkih ovčara, kada rade kao ovčarski psi, između ostalog i to da paze na to da ovce koje pasu ne zabasaju u njive i pojedu letinu, čitava situacija bi se mogla objasniti i zgodnom pastoralnom metaforom. Bilo kako bilo, Gabi je u "Vrt dobre nade" stigla kada je već imala osam godina, a podaci o njenom ranijem životu mi nisu bili dostupni, tako da, na žalost, njene individualne motivacije – bilo instinktivne bilo neke druge, ostaju na nivou spekulacije.

Elementarna struktura značenja – semiotički kvadrat

Kao što je ranije napomenuto, semiotički kvadrat predstavlja ujedno i teorijski okvir i analitičko oruđe i vizuelnu predstavu semantičke analize. Ono što je, kako ističe Antonijevećeva (2010, 198) posebna vrednost ovog metoda jeste to što može razotkriti skrivena značenja koja nisu vidljiva na narativnoj ravni. A kada se u semiotički kvadrat na pozicije sema "unese sadržaj konkretnog društveno-istorijskog i kulturnog konteksta dobijamo sliku tekućih socio-ekonomskih, ideoloških i političkih tenzija o kojima analizirani tekst/diskurs govori" (Antonijeveć 2010, 199).

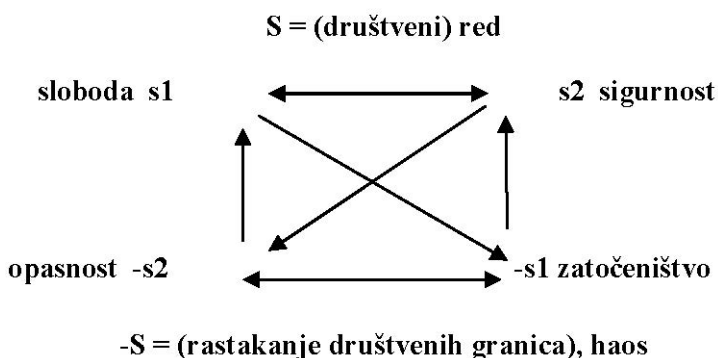
U ovom tekstu neću ulaziti u detaljne instrukcije za konstruisanje semiotičkog kvadrata, budući da su to drugi činili pre mene (Antonijeveć 1991; Antonijeveć 2009; Antonijeveć 2010), a budući da se radi o strogo formalizovanom postupku, ne mogu doprineti ništa novo. Dovoljno je reći da semiotički kvadrat počiva na tri vrste odnosa između sema – *kontrarnosti*, *kontradikciji* i *implikaciji*. Ako temena kvadrata, idući u smeru kazaljke na satu obeležimo sa **s1**, **s2**, **-s1** i **-s2**, odnos između **s1** i **s2** će biti odnos kontrarnosti, odnosi između **s1** i **-s1** i **s2** i **-s2** će biti odnos kontradikcije, a odnosi između **-s2** i **s1** i **-s1** i **s2** će biti (uvek jednosmerni) odnosi implikacije. U dosadašnjoj analizi, neki termini su se izdvojili kao posebno prominentni, pre svega 'jaguar' i 'pas', budući da su oni osnovni nosioci narativa. U skladu sa tim, a po ugledu na od ranije postojeći semiotički kvadrat koji uključuje pse i mačke, moguće je konstruisati sledeći kvadrat:

Ovakav kvadrat, međutim, ne govori gotovo ništa o tome o čemu se zapravo radi u narativu o keruši Gabi i jaguaru. Zbog toga sam nakon revidiranja prve verzije ovog teksta razmatrala da gornji kvadrat potpuno izbacim, ali mi se učinilo da možda ipak nije sasvim beznačajan, i to u kontekstu ranijeg razmatranja pitanja antropomorfizma/egomorfizma. Naime, mislim da je moguće ustvrditi

da je upravo činjenica da ovakav kvadrat *ne govori ništa* zasnovana na tome da su životinje koje su u njemu predstavljene potpuno apstraktne i depersonalizovane – oslobođene delanja, namere i, ne ponajmanje, društvenog konteksta – a upravo to je ono o čemu je pisala Kej Milton (Milton 2005). Ako tumačenje obrnemo, dolazimo do zaključka da životinje, oslobođene ili, pre, *kada im je određena sposobnost za namere i delanje* postaju ne-bića čije postojanje *ne znači*. Ekstrapoliramo li ovakav zaključak na, na primer, laboratorijske životinje ma koliko one (u nekim slučajevima) bile genetski svedene i 'programirane', otvara se niz novih pitanja.²⁴ Mislim da se upravo u tome krije teorijski potencijal semiotičke analize u okviru studija ljudsko-životinjskih odnosa.

Međutim, kako bismo razumeli narativ o keruši Gabi i jaguaru, mislim je da važno pronaći dublje, a za to je potrebno upravo u obzir uzeti *ono što akteri žele* odnosno ono čemu streme, te ono što mogu simbolizovati, budući da mi se čini da je u ovom narativu upravo u stremljenjima aktera skriven fundamentalni obrazac značenja. Uzevši u obzir ranije pominjanu konstataciju Harijet Ritvo o naglašavanju reda u zoološkim vrtovima, te ideju da su oni mesta simboličke artikulacije odnosa prema (P)rirodi, moguće je konstruisati ovakav kvadrat:

Može se dakle, ustvrditi da je priča o keruši Gabi i jaguaru, u bazičnom smislu narativ o trijumfu reda nad haosom, odnosno kulture nad prirodom – narativ koji je u skladu sa onime što bi se moglo nazvati diskursom beogradskog zoološkog vrta druge polovine osamdesetih godina, koji prirodu, u narativu personifikovanu likom jaguara – divlje i opasne životinje – konceptualizuje kao nešto čime treba ovladati i što treba društveno ograničiti i smestiti u kako simbolički, tako i fizički metalni kavez. Ono što, međutim, mislim da je posebno interesantno jeste komunikacijski aspekt ovog narativa, gde se kao pošiljalac pojavljuje uprava

²⁴ Pitanja koja nažalost prevazilaze okvire ovog teksta. Međutim, upravo su Gremsove ideje uticale na nastanak studija nauke i tehnologije i *actor-network* teorije koja se sa ovakvim pitanjima hvata ukoštac.

vrta (ali i različiti mediji koji su ovu priču pratili i prenosili u vreme kada se sve odigravalo), a primalac beogradska ili šire, srpska, pa i jugoslovenska javnost.

Naime, kao priča o jednom nesvakidašnjem događaju koji je, zapravo, bio u vrlo realnom smislu opasan – divlja životinja je pobjegla iz kaveza i postojala je realna opasnost da zapravo pobjegne iz vrta i napadne nekog od građana, zbog čega je i ustreljena – ovaj narativ naglašava trijumf reda i time umiruje sumnje i strahove koje bi javnost mogla iskusiti – posebno u svetlu činjenice da bekstva životinja iz vrta osamdesetih nisu bila retkost. I o tome se zapravo i radi – činom jednostavne zamene teza i rekontekstualizacijom izveštaja o događajima iz noći 22. juna 1987. kao priče o heroizmu jednog psa, elegantno se skreće pažnja sa činjenice da *se opasna divlja mačka jedne letnje večeri oslobodila iz kaveza u zoološkom vrtu koji se nalazi u užem centru višemilionskog grada*. Ozbiljna odgovornost za ovo nije u "divljoj prirodi" jaguara, odgovornost za smrt ženke jaguara, za "za dlaku" izbegnutu smrt noćnog čuvara i užasne povrede koje je Gabi pretrpela – jeste ljudska i systemska. Ako stvari sagledamo iz perspektive studija ljudsko-životinjskih odnosa, postaje jasno da su smrt jedne i ogromna patnja druge životinje mogle biti izbegnute da su se nadležni organi odazvali na apele uprave vrta i ranije omogućili sredstva za rekonstrukciju – naročito rekonstrukciju kaveza za jaguare koji je očito predstavljao problem *godinama*. I načelno, da odnos društva, i posebno, opštinskih i gradskih vlasti prema *zatočenim životinjama* koje su po prirodi svoje pozicije, kako kaže Džon Berger, *apsolutno marginalizovane*, nije bio suštinski – u nedostatku boljeg izraza – *predmoderan*, te da se brinulo o dobrobiti životinja, a ne o njima ramišljalo samo kao o zanimljivom posedu, Beogradski zoološki vrt bi i tada, a verovatno i danas izgledao mnogo drugačije.

Na drugom nivou, vredi skrenuti pažnju na šire implikacije gornjeg kvadrata i ukazati na osnovne tenzije koje se nalaze u srži narativa i, čini se, reflektuju određena dublja filozofska i moralna pitanja koja nalaze zgodan izraz u samoj instituciji zoološkog vrta. Radi se pre svega o kontrastiranju slobode "kao opasne" i sigurnosti "kao vida zatočeništva". Posmatrana u okvirima antropocentričnog "referentnog sistema", primenjena na zoološke vrtove ovakva konstelacija odnosa je zdravorazumski ispravna – divlje životinje na slobodi su opasne, naročito u urbanim sredinama, i svi su/smo sigurniji kada su one u zatočeništvu. Međutim, ako bismo narativ o Gabi i jaguaru posmatrali kao priču koju ljudi pričaju *o ljudima*²⁵, iz njega bismo mogli ekstrapolirati neke, kako savremene, tako možda i vešte preokupacije glede pozicije pojedinaca u kulturi. Istinska sloboda (ako tako nešto može postojati) je, naime, opasna zato što narušava poredak, a sigurnost i život u društvu podrazumevaju odricanja i izvestan vid (čak institucionalne ili institucionalizovane) kontrole i nadzora nad, između ostalog, prirodnim nagoni-

²⁵ Stvar bi mogla biti još zanimljivija ako bismo narativ posmatrali kao priču *o ženama*.

ma. Pretpostavljam da moj skepticizam, ne prema ovakvoj percepciji stanja stvari, već prema *društvu zasnovanom* na njoj može, bar delimično, da objasni i nelagodu koju osećam u zoološkim vrtovima.

Završna razmatranja

U radu sam analizirala narativ o keruši Gabi i jaguaru koristeći se teorijsko-metodološkim postavkama Alžirdasa Žilijena Gremasa. Analiza je pokazala da je narativ konzistentan sa onime što je bio pretpostavljeni diskurs beogradskog zoološkog vrta osamdesetih godina 20. veka – idejom da se priroda shvata kao opasna i zastrašujuća, te kao nešto čime treba ovladati. Naravno, moguće je ustvrditi da je ovde posredi konsitutivna cirkularnost opisa/teorije (Milenković 2007), odnosno da, ukratko, analiza dokazuje teoriju budući da teorija sama generiše opis. I ovde to svakako jeste slučaj, ali na jedan posve drugačiji način, način za kojih bih rekla da potcrtava važnost i korisnost semiotičke analize. Naime, radi se o tome da je 'opis' u ovom slučaju zapravo *narrativ*, i to narativ koji svakako izražava određenu "teoriju", ali ta teorija je zapravo latentna, neosveščena ideološka pozadina institucije zoološkog vrta koja biva učitana u priču, a potom analizom *razotkrivena*.

Na bazičnom nivou, dakle, ono što se dogodilo jeste da je jedne večeri u Beogradskom zoološkom vrtu jaguar pobjegao iz kaveza, te da se jedan od pasa čuvara uhvatio sa životinjom ukoštac i zadržao je dok nije stigla policija koja je jaguara ustrelila. Međutim, *način* na koji je ova priča narativizovana i prezentovana javnosti, te činjenica da je narečenom psu podignut spomenik je ono gde se artikulišu značenja. Vrednost semiotičke analize jeste, kao što je već napomenuto, između ostalog, i u tome što omogućava sagledavanje značenja iz više perspektiva – stoga sam u radu pokušala da ponudim kako perspektivu Gabi koja je nesumnjiva junakinja ove priče, tako i perspektivu bezimene ženke jaguara koja je stradala, pre svega, zbog ljudskog nemara i nepripremljenosti institucije za nesvakidašnje situacije.

U tom smislu, može se reći da semiotička analiza ima ogroman potencijal na polju studija ljudsko-životinjskih odnosa, i to ne samo kada su u pitanju narativi o životinjama, već i kada je u pitanju analiziranje ljudsko-životinjskih odnosa *kao takvih*. Taj potencijal tek može biti realizovan, naročito imajući u vidu činjenicu da je u julu 2012. godine na Univerzitetu u Kembridžu, u okviru Frensis Krik memorijalne konferencije o svesti kod ljudskih i ne-ljudskih životinja (The Franis Crick Memorial Conference on Consciousness in Human and non-Human Animals) potpisana Kembrička Deklaracija o Svesti (The Cambridge Declaration on Consciousness), koju su sačinili i potpisali vodeći svetski stručnjaci iz oblasti neuronauke, neurofarmakologije, neurofiziologije, neuroanato-

mije i kompjuterske neuronauke. U deklaraciji²⁶ stoji sledeće: "Odsustvo neokorteksa ne čini organizam nesposobnim da iskusi afektivna stanja. Konvergentni dokazi ukazuju na to da ne-ljudske životinje imaju neuroanatomsku, neurohemijsku i neurofiziološku osnovu za svesna stanja kao i kapacitet za *namerno ponašanje*. Shodno tome, silina dokaza ukazuje na to da ljudi nisu jedina bića koja poseduju neurološku osnovu koja generiše svest. Ne-ljudske životinje, uključujući sve sisare i ptice, kao i mnoga druga bića, uključujući i hobotnice, takođe poseduju ove neurološke osnove" (moj prevod i kurziv)

Budući da je semiotička analiza metod koji se bavi *artikulacijom značenja*, te da, kako tvrdi američki folklorista Tok Tomson (Thomson 2010), životinje (između ostalog i) participiraju u folkloru, ovaj naučni metod nam može pomoći da bolje razumemo, ili uopšte pokušamo da *dopremo do* motivacija životinja u socijalnim interakcijama sa ljudima. Sasvim slučajno, jedan od prvih pokušaja u tom smeru se upravo ticao (neposredno) pasa i (posredno) jaguara (Kohn 2007).

Analiza je pokazala da su se osnovna značenja koja su bila u igri u ovom narativu ticala *slobode i kontrole* (odnosno uspostavljanja društvenog reda). Težnja ka slobodi je okarakterisana kao opasna, dok je sigurnost bila u zatočeništvu. Sve i da nije reč o narativizaciji konkretnog događaja koji je uključivao odbeglu, opasnu divlju životinju s jedne, i pitomu, domaću životinju koja joj se suprotstavila sa druge strane, narativ može imati i šire implikacije. Može se naime reći da, u nekom smislu, govori i o tenziji između društvenih normi i individualnih težnji, ali i o tome da je apsolutna sloboda opasna – kako po individuu tako i po društvo, dok sigurnost i mir, ipak, dolaze po cenu ograničavanja slobode individue i društvene kontrole ponašanja. A zoološki vrtovi poput beogradskog su kontekst u kojem su *priroda i kultura*, odnosno *red i kaos* dramatično kontrastirani, kako prostorno i vizuelno, tako i u samom diskursu institucije.

Literatura

- Antonijević, Dragana. 1991. *Značenje srpskih bajki*. Beograd: Etnografski institut SANU
- Antonijević, Dragana. 2009. "Povodom Levi-Strosovog koncepta 'motiva zaborava". U *Strukturalna antropologija danas. Tematski zbornik u čast Kloda Levi-Strosa*, Dragana Antonijević ur., 246-295. Beograd: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Antonijević, Dragana. 2010. *Ogledi iz antropologije i semiotike folkloru*. Beograd: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Beger, John. 2009. *Why Look at Animals?* London: Penguin Books.
- Bojović, Vuk. 2010. *Monografija Beogradskog zoološkog vrta od 1936. do 2010. godine*. Beograd: Beogradski zoološki vrt.

²⁶ Tekst deklaracije se može naći ovde: <http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>

- Girgen, Jen. 2003. The Historical and Contemporary Prosecution and Punishment of Animals. *Animal Law Review at Lewis and Clark School* 97: 97-134.
- Hancocks, David. 2001. *A Different Nature: the Paradoxical World of Zoos and Their Uncertain Future*. Berkeley: University of California Press.
- Humphrey, Nicholas. 2002. *The Mind Made Flesh*. Oxford: Oxford University Press.
- Kohn, Eduardo. 2007. How dogs dream: Amazonian natures and the politics of trans-species engagement. *American Ethnologist* 34 (1): 3-24.
- Kovačević, Ivan. 2001. *Semiologija mita i rituala I*. Beograd: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Kovačević, Ivan. 2001a. *Semiologija mita i rituala III*. Beograd: Srpski genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Krstić, Marija. 2012. Evro-integracije Republike Srbije: semiotička analiza. *Etnoantropološki problemi* 1 (7) : 143-165.
- Milenković, Miloš. 2007. *Istorija postmoderne antropologije: posle postmodernizma*. Beograd: Srpski Genealoški centar – Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Milton, Kay. 2005. "Anthropomorphism or Egomorphism? The Perception of Non-human Animals by Human Ones". In *Animals in Person: Cultural Perspectives on Human-animal Intimacies*, John Knight ed., 255-271. Oxford: Berg.
- Mullin, Molly. 1999. Mirrors and Windows: Sociocultural Studies of Human-Animal Relationships. *Annual Review of Anthropology* 28: 201-224.
- Ritvo, Harriet. 1987. *The Animal Estate: the English and Other Creatures in the Victorian Age*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ritvo, Harriet. 1996. "The Order of Nature: Constructing the Collections of Victorian Zoos". In *New Worlds, New Animals. From Menagerie to Zoological Park in the Nineteenth Century*, eds. R.J. Hoage and William A. Deiss, 43-50. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Reichenbach, Herman. 1996. "A Tale of Two Zoos: The Hamburg Zoological Garden and Carl Hagenbeck's Tierpark". In *New Worlds, New Animals. From Menagerie to Zoological Park in the Nineteenth Century*, eds. R.J. Hoage and William A. Deiss, 51-62. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Rothfels, Nigel. 2002. *Savages and Beasts: the Birth of the Modern Zoo*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Shapiro, Kenneth. 2008. "Introduction to Human-Animal Studies". In *Social Creatures: a Human and Animal Studies Reader*, ed. Clifton P. Flynn, 3-6. New York: Lantern Books.
- Thomson, Tok. 2010. The Ape That Captured Time: Folklore, Narrative and the Human-Animal Divide. *Western Folklore* 69: 395-420.
- Visković, Nikola. 2009. *Kulturna zoologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Izvori

Sajt beogradskog zooškog vrta:

<http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=41&Itemid=>
<http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=34&Itemid=>

<http://www.beozoovrt.izlog.org/index.php?option=content&task=view&id=19&Itemid=>

Kembrička deklaracija o svesti:

<http://fcmconference.org/img/CambridgeDeclarationOnConsciousness.pdf>

Ostalo:

<http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/sirenje-zooloskog-vrta-na-donji-grad-do-kraja-godine/7722.phtml>

<http://www.24sata.rs/vesti/beograd/vest/najpoznatiji-begunci-zoo-vrta/41522.phtml>;

http://en.wikipedia.org/wiki/Gabi_%28dog%29

Sonja Žakula

Ethnographique Institute SASA, Belgrade

The Narrativization of an Unusual Event at the
Belgrade Zoo: A Semiotic Analysis of
The Story of Gabi the Dog and the Jaguar

The paper offers a semiotic analysis of the narrative of Gabi the dog and the jaguar in the form in which the story appears on the website of the Belgrade zoo. I believe that it is valid to assume that an analysis of this narrative can provide a window into the ways in which meanings of concepts such as 'wildness', 'domesticity', 'freedom', 'captivity' and ultimately, 'nature' and 'culture' are articulated within the context of this institution. On the one hand, I will base the paper on ideas articulated in the field of human-animal relations, and on the other on the methodological postulates of semiotic analysis introduced by Algirdas Julien Greimas and further developed by Dragana Antonijević. The aim of the paper is to, by applying semiotic analysis to the way in which an unusual event at the zoo was narrativized, uncover the deeper structure of thought which underlies the story and reflects and shapes not just the discourse of the Belgrade zoo, but the implicit understanding of the role and function of zoos in Serbia up until the present day.

Key words: semiotic analysis, human-animal relations, the narrative of Gabi and the jaguar, Belgrade Zoo

Narrativisation d'un événement hors du commun dans le
Jardin zoologique de Belgrade: analyse sémiotique du récit
sur la chienne Gabi et le jaguar

Dans cet article je propose une analyse sémiotique du récit sur la chienne Gaba et le jaguar, basée sur sa forme disponible sur le site du Jardin zoologique de Belgrade ; je pense qu'il est justifié d'affirmer que dans ce récit il est possible de relever les manières dont, dans le contexte de cette institution, s'articulent les significations des concepts tels que 'sauvagerie' et 'domesticité', 'liberté' et 'captivité' et enfin, 'nature' et 'culture'. Je m'appuie ici d'une part sur l'écriture des auteur/e/s qui appartiennent au domaine des études sur les rapports humain-animal, et de l'autre sur les principes méthodologiques de l'analyse sémiotique introduite par Algirdas Julien Greimas, puis développé par Dragana Antonijević. Le principal objectif de cet article est de dévoiler, par l'analyse sémiotique des manières dont est narrativisé un événement hors du commun dans le zoo, les principales significations et les préoccupations culturelles en jeu, pour atteindre la structure profonde de la pensée qui se cache sous ce récit et reflète et façonne non seulement le discours du Jardin zoologique de Belgrade, mais aussi implicitement la compréhension du rôle et de la fonction des jardins zoologiques en Serbie jusqu'à nos jours.

Mots clés: analyse sémiotique, études sur les rapports humain-animal, récit sur Gaba et le jaguar, Jardin zoologique de Belgrade

Primljeno / Received: 25.10.2013.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 04.11.2013.